

PRAVNI POLOŽAJ ZAPOSLENIH U PRVOJ LINIJI ZA VREME VANREDNOG STANJA USLED PANDEMIJE VIRUSA KOVID 19 U SRBIJI

Sažetak

Pandemija virusa korona dovela je do nezapamćenih promena u svim društvenim sferama širom sveta. Radni odnosi nisu bili izuzetak. Štaviše, dospeli su u centar istraživanja. Premda je „svet stao“, zaposleni koji su zbog prirode posla nastavili da obavljaju svoj posao suočavali su se sa rizicima koji nisu bili uobičajeni pre pojave pomenutog virusa. Zbog poremećaja ekonomije na svetskom nivou i uvođenja vanrednog stanja u većini država, odstupalo se od standarda zaštićenih prava. Postojanjem te činjenice, još više se daje na značaju zaposlenima u takozvanoj prvoj liniji, odnosno zaposlenima koji su zbog prirode svoga posla bili u najvećem riziku da se zaraze.

Ključne reči: pandemija, zaposleni u prvoj liniji, medicinari, radno pravo.

1. UVOD

Početak 2020. godine obeležila je pojava virusa kovid 19 za koji će se ispostaviti da je uzrok nastanka pandemije svetskih razmera. Pandemija virusa kovid 19 usloвила je potrebu za očuvanjem psihičkog i fizičkog zdravlja, ustanovivši promene u načinu funkcionisanja ne samo zdravstvenih sistema već i obrazovnog koji se odvija putem interneta, menjajući medijsku sliku koja se svela na izveštavanje o brojkama zaraženih i umrlih, uz određenu cenzuru, zatim porodični i socijalni život, uz mere distance i izolaciju, što je rezultiralo depresivnim raspoloženjem i osećajem bespomoćnosti, pogotovu starije populacije.¹ Nastao u Kini, krajem 2019. godine, virus je brzim širenjem zahvaljujući savremenom načinu života formirao redove obolelih, ali i umrlih, što je iziskivalo brzo reagovanje na nivou svih država. To je nateralo zemlje da donesu instant rešenja, koja su se posebno odnosila na reorganizovanje u domenu zdravstva s obzirom na nekontrolisano prenošenje virusa i veliki broj zaraženih kojima je bilo neophodno ukazati pomoć, kao i po pitanju ljudstva, zaštitne opreme i lekova.² Pod lupom je rad bolnica i zdravstvenih radnika koji neminovno postaju prva linija u lečenju pacijenata obolelih od kovida 19. Zarazna bolest dovela je do paralisanja svetske ekonomije i do potrebe za nadljudskim angažovanjem medicinskih radnika širom sveta.

* Istraživač saradnik u Institutu za uporedno pravo, e-mail: j.rajic@iup.rs

¹ A. Čović, „Pravo na privatnost i zaštita ličnih podataka u doba pandemije KOVID-19“, *Sociološki pregled*, br. 3/2020, 671.

² A. Gagliano *et al.*, „Covid 19 epidemic in the middle province of Northern Italy“, *Disaster medicine and public health preparedness*, 3/2020, 375.

U Srbiji se ova potreba javila donošenjem Odluke o proglašenju vanrednog stanja 15. marta 2020. godine, nakon pojave prvog slučaja zaraze. Nužnost uvođenja vanrednog stanja videla se u prilici da se zbog novonastale situacije odstupi od Ustavom zajemčenih ljudskih prava, koja postoji kao mogućnost odlukom Narodne skupštine, odnosno Vlade uz supotpis predsednika Republike.

Tržište rada u Srbiji za vreme pandemije karakteriše postojanje oprečnih položaja zaposlenih, te velikog jaza između performansi rada. Priroda posla je odredila obavezu obavljanja poslova u prostorijama poslodavca za zaposlene u određenim sektorima, dok je drugima dopustila rad od kuće. Tako, s jedne strane, postoje zaposleni u neformalnoj ekonomiji angažovani sa minimalnim poštovanjem svojih radnih prava po osnovu varijeteta ugovora o radu, koji rade za niske zarade, preko zakonske časovne norme, često ispod minimalne zarade, bez prava na zakonom propisani godišnji odmor, plaćeno odsustvo, i uz nizak nivo poštovanja bezbednosti i zdravlja na radu. Takvi zaposleni su za vreme pandemije ostali bez posla, pod ekonomskim kolapsom poslodavca, a oni koji su zadržali svoja radna mesta imali su još niži nivo poštovanja svojih prava. S druge strane, tu su zaposleni koji su se tokom vanrednog stanja, i uopšte pandemije, nalazili u takozvanoj „prvoj liniji“ (engl. *frontline workers, frontline responders*), o kojima će biti reči u ovom radu. Naziv je proistekao iz činjenice da je ova vrsta zaposlenih bila u najvećem riziku od zaražavanja kovidom 19 jer su obavljali takvu vrstu posla koja ih je fizički činila najbliže zaraženima. Domaći autor pravi podele u okviru zaposlenih u prvoj liniji, pa tako smatra da treba razlikovati dve veće grupe, gde jednu čine oni zaposleni koji su se nalazili u režimu radne obaveze i oni koji su radili u okviru opšteg režima radnih odnosa pod posebnim uslovima koji podrazumevaju modifikovano radno vreme i bezbednost na radu, dok drugu kategoriju zaposlenih u prvoj liniji čine oni zaposleni kojima obavljanje određene delatnosti nameće rad u prostorijama poslodavca, kakve su na prvom mestu proizvodne delatnosti.³ Cilj ovog rada jeste istraživanje radnopravnog položaja zaposlenih u prvoj liniji, polazeći od hipoteze da su propusti u praktičnom garantovanju osnovnih prava iz sfere radnog prava, poput prava na ograničeno radno vreme i godišnji odmor, kao i propusti u uspostavljanju odgovarajućeg stepena bezbednosti i zdravlja na radu doveli do velikog broja zaraženih zaposlenih koji su radili u prvoj liniji, te im je na taj način, između ostalih, bilo ugroženo pravo na zdrave i bezbedne uslove rada. Uz to se nameće hipoteza koja se tiče zdravstvenih radnika, da su navedeni propusti doveli do njihove fizičke i psihičke iscrpljenosti, frustracija, psihičkih oboljenja i samoubistava.

2. OPREDELJIVANJE ZAPOSLENIH U PRVOJ LINIJI I OSTALIH ZAPOSLENIH NA RAD BEZ PREKIDA

Definisanje zaposlenih u prvoj liniji zavisi od države, s tim što teorija upućuje na zaključak da zaposlene u prvoj liniji čine oni zaposleni koji po svojim karakteristikama predstavljaju srž za funkcionisanje društva.⁴ Stoga se generalizacija ne sme vršiti,

³ S. Bardaš, M. Reljanović, I. Sekulović, *Uticaj epidemije KOVID-19 na položaj i prava radnica i radnika u Srbiji, uz poseban osvrt na radnike i radnice na prvoj liniji i u neformalnoj ekonomiji i višestruko pogođene kategorije*, Beograd 2020, 5.

⁴ F. D. Blau, J. Koebe, P. A. Meyerhofer, *Who are the essential and frontline workers?*, Cambridge 2020, 3.

već je potrebno imati uvid u nacionalno zakonodavstvo. Uprkos tome, istraživanja u Americi svode zaposlene u prvoj liniji na grupaciju manje obrazovanih zaposlenih, sa nižim zaradama, sa većim procentom muškaraca.⁵ Autori nude trostruke smernice u identifikovanju zaposlenih u prvoj liniji. To su najpre zaposleni koji „štite svoje zajednice, istovremeno obezbeđujući kontinuitet funkcija koje su ključne za javno zdravlje i bezbednost, kao i za ekonomsku i nacionalnu bezbednost“, zatim to su zaposleni koji ne mogu raditi od kuće, pri čemu je u njihovom radu bitno lično obavljanje, dok u trećem krugu selekcije treba eliminisati one sektore koji su prestali sa radom početkom proglašenja pandemije, poput zaposlenih u vazduhoplovnom saobraćaju, proizvodnoj industriji, lancima restorana.⁶

Ukoliko prihvatimo prethodno izvršenu podelu zaposlenih u prvoj liniji domaćeg autora, u osnovi možemo govoriti o tri podgrupe ovih zaposlenih. Rad zaposlenih sa radnom obavezom je specifičan, a pomenuta obaveza je regulisana Zakonom o odbrani.⁷ U kontekstu ovog zakona, radna obaveza se definiše kao „izvršavanje poslova i zadataka odbrane u skladu sa Planom odbrane Republike Srbije“, a uvodi se za vreme ratnog i vanrednog stanja u organima države, autonomne pokrajine, lokalne samouprave, preduzećima, ustanovama, u zavisnosti od potrebe. Prema tome, radna obaveza uvodi novi režim radnih odnosa, drugačiji od postojećih da bi se odgovorilo na potrebe rada u novonastalim situacijama. Pored ograničenja u pogledu ustanovljavanja radne obaveze koja se odnosi na roditelje i samohrane roditelje sa detetom do 15. godine, detetom ometenom u razvoju, nad kojim je produženo roditeljsko pravo, trudnici, licu nesposobnom za rad, korisnicima nege, Zakon o odbrani ne sadrži detaljniju regulativu radne obaveze. Nedovoljno regulisana i ovako postavljena, čini se da radna obaveza najviše šteti onome koji je u obavezi da je primenjuje. U slučaju pandemije virusa korona, u najvećem broju zemalja radna obaveza bila je uvedena zdravstvenim radnicima. Potreba da se zbrine što veći broj zaraženih ovim virusom koji zahtevaju hospitalizaciju, dovela je do popunjenih bolničkih kapaciteta i maksimalnog angažovanja radne snage u medicini, koje nije bilo dovoljno u odnosu na broj bolesnika. To podrazumeva rad preko granica koje zakon dozvoljava. Prva brana takvom radu mora biti Ustav kao najviši pravni akt, koji garantuje pravo na rad, ali i pravo na ograničeno radno vreme, dnevni, nedeljni i godišnji odmor, kao i mogućnost plaćenog i neplaćenog odsustva sa rada u skladu sa zakonom.

Drugu grupu zaposlenih u prvoj liniji čine oni koji su morali da rade u prostorijama poslodavca bez zakonom proklamovane radne obaveze. Citirani domaći autor u ovu grupu ubraja zaposlene u marketima, apotekare, dostavljače i kurire, poštare, zaposlene u bankama. Njihov rad bio je umnogome otežan, ne samo zbog činjenice da su bili u kontinuiranom kontaktu sa velikim brojem osoba tokom obavljanja radne obaveze. Zbog obaveze da na svom radnom mestu obavljaju radne zadatke, zaposleni u nabrojanim oblastima suočavali su se sa preprekama u izvođenju rada uvođenjem mera državne vlasti za suzbijanje širenja virusa. Zato se čini da nisu bile uzete u obzir sve posledice tako kreirane politike za očuvanje zdravlja građana. Jedna od tih svakako je ukidanje javnog gradskog prevoza. Druga se odnosi na obavezu poslodavca

⁵ *Ibid.*, 3.

⁶ *Ibid.*

⁷ Zakon o odbrani, *Sl. glasnik RS*, br. 116/2007, 88/2009 – dr. zakon, 104/2009 – dr. zakon, 10/2015 i 36/2018.

da im obezbedi bezbedne uslove rada i spreči, koliko je u njegovoj moći, inficiranje virusom kovid 19. Mnogi poslodavci nisu uspeali da odgovore na takav izazov, najpre zbog nedostatka dovoljnog broja zaštitnih maski i dezinfekcionih sredstava. Kasnije, kada su sredstva zaštite postala dostupna, za mnoge poslodavce je to predstavljalo neraszmeran trošak, te se briga o zdravlju svela na lični interes. Zbog propusta nadležnih, zaposlenima nije omogućeno uživanje prava na bezbedne i zdrave uslove rada. Zaposleni u proizvodnim fabrikama, koji su zbog prirode posla morali da obavljaju poslove u prostorijama poslodavca, bili su izloženi većem riziku zaraze i suočavali su se sa već nabrojanim problemima zaposlenih u prvoj liniji.

Autori u uporednoj teoriji ukazuju na činjenicu da se zaposleni u prvoj liniji međusobno razlikuju, što po zanimanju, što po socijalnoekonomskom poreklu. Porođične prilike i razlike u platama uočljive su između zdravstvenih radnika i vozača kamiona, prodavaca u radnjama prehrambene robe, policajaca.⁸ Moguće je odrediti i polnu razliku, te su muškarci kao zaposleni u prvoj liniji većinskim delom bili angažovani u građevinarstvu, proizvodnim delatnostima, održavanju zgrada, poljoprivredi, dok su žene većinu činile u zdravstvu.

Najveći udeo u grupi zaposlenih u prvoj liniji čine zdravstveni radnici. To i ne čudi s obzirom na potrebu pružanja zdravstvene pomoći većem broju lica i na brzinu širenja virusa. Oni čine grupu viskoobrazovanih i natprosečno plaćenih zaposlenih u prvoj liniji. Najveći broj zdravstvenih radnika čine žene.⁹ Iako najveći broj lekara čine muškarci, žene prednjače u poslovima medicinskih sestara, negovateljica i farmace-utkinja.

3. POLOŽAJ ZAPOSLENIH U PRVOJ LINIJI U SRBIJI

3.1. Položaj zaposlenih u prvoj liniji sa radnom obavezom

Početak pandemije virusa kovid 19 stavila je pod lupu rad zdravstvenih radnika, odnosno onih od kojih se očekuje najviše kada je izlečenje zaraženih u pitanju. Sa širenjem virusa, povećava se broj zaraženih, bez pravila o tome da li će teško oboleli biti mladi ili stari. Pune bolnice, a istovremeno i zaražavanje medicinskog osoblja, doveli su do tačke pucanja zdravstvenih sistema širom sveta. Stoga ne čudi zapažanje domaćih autora da neminovno dolazi do „transformacije zdravlja u robu, koja poseduje određenu ekonomsku vrednost“, kao neizbežnu pojavu današnjice.¹⁰ Postoje zaposleni u prvoj liniji kojima je uvedena radna obaveza, u skladu sa Zakonom o odbrani. Premda se po slovu zakona radna obaveza zaposlenih u odbrani odnosi na „poslove i zadatke odbrane“, te da su lica koja su u radnom odnosu dužna da nastave sa izvođenjem radnih zadataka ukoliko nisu pozvana na službu u vojsci, ova obaveza je upodobljena sa obavezom zdravstvenih radnika da pruže medicinsku pomoć obolelima od kovida 19. Kako je pomenuto, Zakon o odbrani određuje kada licu ne može biti određena radna obaveza. Međutim, donošenjem propisa za vreme vanrednog stanja nije došlo do

⁸ F. D. Blau, J. Koebe, P. A. Meyerhofer, 5.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Ž. Đurić, M. Stojadinović, „Pandemije i institucionalni izazovi u savremenom društvu“, *Srpska politička misao*, 2/2020, 130.

preciziranja radne obaveze kako bi se dao odgovor na pitanje radnog vremena, prava na godišnji odmor, poštovanje radnopravnih odredaba o obaveznom dnevnom i nedeljnom odmoru. Odredbe Uredbe koju je Vlada RS donela tokom vanrednog stanja, a koje se tiču radne obaveze, prevashodno se odnose na zdravstvene radnike.¹¹ Odredba se odnosi na mogućnost izvršavanja radne obaveze zdravstvenih radnika u matičnoj ili upućenoj zdravstvenoj ustanovi gde nedostaje medicinsko osoblje. S pravom domaći autori ukazuju na manjkavost ovako uvedene radne obaveze koja otvara put pravnoj nesigurnosti i nepoštovanju osnovnih prava zaposlenih garantovanih radnopravnim propisima.¹² Za vreme vanrednog stanja, zdravstveni radnici nisu imali pravo na korišćenje prava na odmor, što Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava tumači kao mogućnost koja mora biti kompenzovana dužim nedeljnim odmorom od najmanje 24 sata dogovorom poslodavca i zaposlenog,¹³ o čemu nema dokaza kada je u pitanju srpsko zdravstvo. Sporna je i odredba pomenute Uredbe koja predviđa usmeni radni nalog zdravstvenom radniku koji radi pod radnom obavezom jer „lica iz stava 2. ovog člana radnu obavezu izvršavaju obavljanjem poslova i zadataka u javnoj zdravstvenoj ustanovi ili privremenoj bolnici u koju su upućena na rad, a prava iz radnog odnosa ostvaruju u ustanovi u kojoj su zaposlena (iz koje su upućena), bez zaključivanja posebnih ugovora ili aneksa ugovora o radu.“ Mogućnost upućivanja bez pismenog dokaza svakako je momenat koji podriva pravnu sigurnost, koju dodaje činjenica da zaposleni u zdravstvu pod radnom obavezom, ukoliko odbiju usmeni nalog o upućivanju i pismeni izdat nakon toga, ostaju bez posla. Citirani autor posebno ukazuje na nelogičnost ovakvog rešenja jer će poslodavac izdati usmeni nalog kada nije u mogućnosti da izda pisani, ali će svakako izdati kao preduslov za otkazivanje ugovora o radu.¹⁴

Pravo na bezbedne i zdrave uslove rada grubo je uskraćeno zaposlenima koji su za vreme vanrednog stanja radili u okviru prve linije. Zaposleni u prvoj liniji, a pogotovu oni koji su zaposleni u zdravstvu, bili su najizloženi riziku zaraze ukazujući medicinsku pomoć zaraženima. Početak pandemije i objavljivanje vanrednog stanja suočili su zdravstveni sistem sa dvema nepoznanicama. Jedna je bila lečenje samih zaraženih, a druga zaštita zdravstvenih radnika. Obezbeđivanje bezbednih i zdravih uslova rada dodatno je bilo otežano neadekvatnom količinom zaštitne opreme, zbog čega je krajem vanrednog stanja u Srbiji zabeleženo oko 450 zaraženih zdravstvenih radnika, od čega je 14 preminulo, što se smatra direktnom posledicom neobezbeđivanja adekvatne zaštitne opreme.¹⁵ Pritom se nije vodilo računa o rizičnim grupama u odnosu na zdravstveno stanje ovih zaposlenih, od kojih su mnogi bili hronični bolesnici. Takođe, nije se vodilo računa o socijalno ugroženim grupama poput samohranih

¹¹ Čl. 3a Uredbe o merama za vreme vanrednog stanja, *Sl. glasnik RS*, br. 31/2020, 36/2020, 38/2020, 39/2020, 43/2020, 47/2020, 49/2020, 53/2020, 56/2020, 58/2020, 60/2020 i 126/2020.

¹² S. Bardaš, M. Reljanović, I. Sekulović, 21.

¹³ Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General comment No. 23 (2016) on the right to just and favourable conditions of work.

¹⁴ *Ibid.*, 22.

¹⁵ „Panić: Od koronavirusa umrlo 14 medicinara, posledica nedostatka opreme“, Tekst dostupan na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a596199/panic-Od-koronavirusa-umrlo-14medicinara-posledica-nedostatka-opreme.html>, 5. 2. 2021.

U javnosti je odjeknuo slučaj ćuprijske bolnice, koja se početkom aprila u jeku epidemije i vanrednog stanja suočila sa alarmantnim brojakama zaraženih zdravstvenih radnika i jednim preminulim lekarom iz Paraćina od posledica kovida 19 zbog nepoštovanja protokola Vlade RS. Tekst dostupan na: <https://rs.n1info.com/vesti/a584940-lekar-iz-cuprije-ostanju-u-bolnici/>, 2. 2. 2021.

roditelja ili žena, koje po statistici predstavljaju većinski deo zdravstvenih radnika.¹⁶ S obzirom na zatvorene škole i vrtiće, izostala je systemska analiza ovakvih mera i čuvanja dece zdravstvenih radnika. Slično je bilo i sa merom ukidanja javnog prevoza, koja je pogodila sve zaposlene u prvoj liniji koji su posao obavljali u prostorijama poslodavca, pa tako i zdravstvene radnike.

3.2. Pravni položaj zaposlenih u prvoj liniji bez radne obaveze

Postoje i oni zaposleni koji su za vreme vanrednog stanja bili u obavezi da obavljaju radne obaveze u prostorijama poslodavca, iako im eksplicitno nije uvedena radna obaveza, kao što je to slučaj sa zdravstvenim radnicima. Oni se, takođe, smatraju zaposlenima u prvoj liniji, jer su radeći bili izloženi riziku zaražavanja zbog velikog broja kontakata koje su ostvarivali na dnevnom nivou. U ovu grupu spadaju zaposleni u prodavnicama, apotekama, bankama, dostavljači i kuriri.

Ova grupa zaposlenih suočavala se sa sličnim izazovima kao i medicinski radnici. Otežanom obavljanju poslova doprinelo je ukidanje javnog prevoza 21. marta 2020. godine na osnovu Uredbe Vlade,¹⁷ a da nije bio organizovan od strane poslodavca, u najvećem broju slučajeva. Premda su uvedene posebne linije gradskog prevoza za zaposlene sa radnim nalogom, predstavnici sindikata ističu da ovakva mera nije mogla da zadovolji potrebe svih onih koji su imali potrebu da do radnog mesta stignu javnim gradskim prevozom.¹⁸ Onaj broj njih koji je koristio javni gradski prevoz, suočio se s rizikom po zdravlje, jer je javni prevoz funkcionisao sa smanjenim kapacitetima u odnosu na „redovno stanje“, te su korisnici svesno pristajali na opasnost od zaraze vozeći se do posla sa nemalim brojem ljudi.

Pravo na zdrave i bezbedne uslove rada svakako je jedno od osnovnih prava koje je bilo ugroženo za vreme vanrednog stanja za zaposlene u prvoj liniji, bez obzira na to da li im je radna obaveza eksplicitno ili implicitno dodeljena. Tako je i sa već pomenutim zaposlenima u apotekama, bankama, prodavnicama koji su se suočavali sa rizikom zaraze, jer su se poslodavci u Srbiji u najvećoj meri oglašivali o zakonsku odredbu bezbednog rada koja je proklamovana Zakonom o radu¹⁹ i Zakonom o bezbednosti i zdravlju na radu.²⁰ Istu obavezu je predvidela i pomenuta Uredba Vlade RS o organizovanju rada poslodavca za vreme vanrednog stanja. Član 4 Uredbe jasno je proklamovao „da je poslodavac dužan da u cilju zaštite i zdravlja zaposlenih, radno angažovanih i stranaka obezbedi sve opšte, posebne i vanredne mere koje se odnose na higijensku sigurnost objekata i lica u skladu sa Zakonom o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti“, kao i da za „zaposlene i radno angažovane koji su u neposrednom kontaktu sa strankama ili dele radni prostor sa više lica potrebno je obezbediti dovoljne količine zaštitne opreme u skladu sa posebnim propisima.“ Za poslodavce, iz privatne i državne sfere, obezbeđivanje zaštitne opreme bio je izazov za koji se pokazalo da

¹⁶ S. Bardaš, M. Reljanović, I. Sekulović, 25.

¹⁷ Čl. 4b Uredbe Vlade RS, *op. cit.*

¹⁸ S. Bardaš, M. Reljanović, I. Sekulović, 30.

¹⁹ Čl. 12 Zakona o radu, *Sl. glasnik RS*, br. 4/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – odluka US, 113/2017 i 95/2018 – autentično tumačenje.

²⁰ Čl. 24 Zakona o bezbednosti i zdravlju na radu, *Sl. glasnik RS*, br. 101/2005, 91/2015, 113/2017 – dr. zakon.

mu nisu dorasli. Za vreme vanrednog stanja, oskudevalo se sa zaštitnom opremom na državnom nivou, što je poslodavcima predstavljao izgovor za nepružanje bezbednih uslova rada i postojanje realne opasnosti da se zaposleni zaraze. U kasnijim fazama, kada zaštitna oprema nije bila deficitarna, poslodavci su obavezu zaštite zdravlja prebacili na zaposlene. Kako nije bilo adekvatnog nadzora od strane države u primeni ovog prava, zaposleni u prvoj liniji ostali su uskraćeni za jedno od osnovnih prava iz radnog odnosa.²¹

3.3. Zaposleni u prvoj liniji koji su zbog prirode posla radili u prostorijama poslodavca

Ne treba zaboraviti ni zaposlene koji su zbog prirode posla morali da radne zadatke obavljaju u prostorijama poslodavca, kao što su zaposleni u proizvodnim procesima, zaposleni u ugostiteljstvu. Vežanost za mesto rada uslovljeno je prirodom posla, te su radeći na radnom mestu posebno bili izloženi rizicima zaraze. Ovi zaposleni zaslužuju da se nađu u posebnoj grupi zaposlenih u prvoj liniji, kako zbog broja fabrika koji nije obustavio proces rada za vreme vanrednog stanja, što znači da su njihovi radnici bili na svojim radnim mestima i za vreme najveće opasnosti od zaražavanja,²² tako i zbog slučaja fabrike Jura, čiji se vlasnici nisu pridržavali zaštitnih mera Vlade RS, ali i lokalnih organa, što je dovelo do masovnog zaražavanja zaposlenih koji su radnici u toj fabrici.²³ Samovoljni prestanak korišćenja zaštitne opreme odlukom poslodavca i širenja zaraze od jedne zaražene zaposlene, doveo je do štrajka zaposlenih, ali i nadležne zdravstvene ustanove koja je rukovodstvo fabrike obavezala na poštovanje mera.

4. POSLEDICE MERA PO ZDRAVSTVENE RADNIKE KAO NAJUGROŽENIJE ZAPOSLENE U PRVOJ LINIJI

Pandemija virusa kovid 19 postavila je u centar pažnje rad medicinskog kadra, od kojih se sve očekuje. Izazov u vidu pandemije sa kojim se susreće današnji svet izaziva strah i stres, što je posebno slučaj sa zaposlenima u bolnicama koji podnose najveći teret. Potreba da se pomogne zaraženima prožeta je strahom od sopstvenog zaražavanja i umiranja. Strah je uvećan zbog mogućnosti da se virus prenese i na članove najuže porodice onih koji u bolnicama rade. Svakodnevni kontakt sa zaraženima sa lakšom ili težom kliničkom slikom stvara pritisak. Nelagoda u obavljanju posla dodatno je pojačana strahom od gubitka posla i brigom za sopstvenu egzistenciju.

U Italiji, evropskoj zemlji koja je u prvom talasu pandemije bila najviše pogođena ovim virusom, zdravstveni sistem pretrpeo je značajne gubitke. Pored toga što je nivo zaraženosti dostigao 23.000 zdravstvenih radnika, od kojih je njih 161 izgubilo bitku za život, čime je desetkovan sistem lečenja, posebno se u literaturi ukazuje na

²¹ S. Bardaš, M. Reljanović, I. Sekulović, 32.

²² Prema podacima Privredne komore Srbije, više od 400 fabrika nije obustavilo rad. Tekst dostupan na: <http://rs.n1.info.com/Biznis/a597287/Cadez-na-posao-se-vratilo-80.000ljudi-oko-godinu-dana-za-oporavak-privrede.html>, 9. 2. 2021.

²³ „Protest radnika u Juri, kažu – rade a nemaju nikakvu zaštitu od koronavirusa“, tekst dostupan na: <https://rs.n1.info.com/Vesti/a579325/protest-radnika-uJuri-kazu-rade-a-nemaju-nikakvu-zastitu-od-koronavirusa.html>, 9. 2. 2021.

posledice traumatske prirode koje je virus kovid 19 ostavio na psihu i život medicinara u ovoj zemlji.²⁴ Stres koji je proistekao iz rada u kovid bolnicama, uz konstantan pritisak i svakodnevni rad, doveli su do iscrpljenosti i psihičkih trauma da autori krizu zdravstva u Italiji za vreme pandemije nazivaju „11. septembar zdravstvenih sistema“. Nepredvidljivost svakodnevnih radnih aktivnosti i očekivanja pojedinaca koji rade u zdravstvenom sistemu Italije doveli su do pogoršanja mentalnog zdravlja zdravstvenih radnika. Osećaj bespomoćnosti bio je jedno od najčešćih psihičkih raspoloženja uzrokovano obavezom lekara da donose svakodnevno teške odluke po zdravlje pacijenata, kao i da vrše trijažu u slučaju velikog broja njih, odnosno produženje života mladim pacijentima u odnosu na one stare zbog malog broja respiratora koji su održavali u životu zaražene virusom korona. Zbrinjavanje velikog broja zaraženih istovremeno je podrazumevalo i zaštitu sopstvenog života, zaštitnom opremom, u čemu se u početku pandemije oskudevalo. Nedostatak solidarnosti izražen zatvaranjem škola i vrtića, briga za zdravlje članova porodice dodatno su ugrozili psihičko zdravlje zdravstvenih radnika koji su se često osećali frustrirano, razdražljivo i depresivno. Autori navode da su konačne posledice prvog talasa pandemije na zdravstvene radnike ostavile ozbiljne simptome posttraumatskog stresnog poremećaja u vidu teške depresije, anksioznosti, nesanicice i velikog stresa.²⁵ Zbog toga je prepoznata potreba za pružanjem psihološke pomoći zaposlenima u prvoj liniji u zdravstvu u Italiji, po ugledu na kineski model.²⁶

U nedostatku adekvatnih studija koje izučavaju posledice po psihološko zdravlje zaposlenih u zdravstvu, izdvajaju se rezultati jednog domaćeg istraživanja, čiji je cilj bio utvrđivanje stepena straha i anksioznosti medicinskih radnika na svim nivoima lečenja za vreme pandemije virusa kovid 19.²⁷ Autorka ukazuje da su zdravstveni radnici za vreme pandemije i vandrednog stanja bili skloni poremećaju rada gastrointestinalnog trakta, dok je jedan broj njih imao problem sa pojačanim radom srca kao posledica straha. Problem većine bio je loš san, koji je uticao na niži nivo kvaliteta života i primetan stepen anksioznosti, kao „reakcija na opasnost koja se doživljava kao nejasna, nepoznata, unutrašnja“. Nivo stresa koji je registrovan bio je od slabog do umerenog stepena, dok je svaki osmi imao teži oblik anksioznosti.²⁸ Iako zaključak ove studije ukazuje da nivo stresa i psihosomatske promene nisu uticale na savesno obavljanje poslova medicinskih radnika i u vremenu najvišeg stepena zaražavanja građana, pojedini slučajevi samoubistava medicinskih radnika bacaju senku na navedene rezultate.²⁹ Rad u uslovima koji se razlikuju od normalnog, kada se život svede na rad u okviru radnog vremena, koje je često prekovremeno, sindrom „sagorevanja na poslu“ kulminira gomilanjem stresa i napora, kada se izlaz često vidi u oduzimanju sopstvenog života.

²⁴ C. Carmassi *et al.*, *Defining effective strategies to prevent post traumatic stress in healthcare emergency workers facing the COVID-19 pandemic in Italy*, Cambridge 2020, 1.

²⁵ R. Rossi *et al.*, „Mental health outcomes among front and second line health workers associated with the COVID-19 pandemic in Italy, The Preprint server for health sciences“, tekst dostupan na: <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.04.16.20067801v1>, 13. 1. 2021.

²⁶ C. Carmassi *et al.*, 2.

²⁷ M. Lazarević, „Anksioznost zdravstvenih radnika u vreme pandemije KOVID-19“, *Medicinski časopis*, 1/2020, 15.

²⁸ *Ibid*, 17.

²⁹ <http://www.politika.rs/sr/clanak/461944/U-Italiji-71-samoubistvo-povezano-s-pandemijom-koronavirusa>, <https://www.blic.rs/vesti/svet/doktorica-infektivne-klinike-u-hrvatskoj-izvrasila-samoubistvo/hx2t8nb>, <https://pink.rs/koronavirus/196129/ubila-se-u-strahu-da-ce-druge-zaraziti-koronom-medicinska-sestra-danijela-izvrasila-samoubistvo-tokom-izolacije>, <https://www.telegraf.rs/vesti/svet/3168613-medicinska-sestra-u-italiji-izvrasila-samoubistvo-dok-je-cekala-rezultate-testa-na-korona-virus>, 15. 2. 2021.

5. ZAKLJUČAK

Pandemija virusa kovid 19 neočekivano je promenila tok savremenog funkcionisanja sveta. Promene su se desile na svim nivoima, a posledice su primetne na polju radnog prava. Zaposleni u prvoj liniji, kako i sam naziv kaže, bili su u najbližem kontaktu sa zaraženima kroz obavljanje radnih zadataka radi obezbeđivanja sopstvene egzistencije. Kako se države u prvi mah nisu najbolje snašle u donošenju mera radi sprečavanja širenja virusa, zaposleni u prvoj liniji podneli su najveću žrtvu, odnosno prava ovih zaposlenih su bila ograničena i odstupala su od standarda zagarantovanih. Obaveza izvršavanja radnih naloga iziskivala je često prekovremen rad, bez odmora i prava na odsustvo. Jedno od osnovnih prava, pravo na zdrave i bezbedne uslove rada bilo je ugroženo. Posledice se ogledaju u velikom broju zaraženih zaposlenih u prvoj liniji i umrlih, pogotovu zdravstvenih radnika, uz nezaobilazne traume psihičke prirode.

Jovana Rajić Čalić, MA

Research Associate at the Institute of Comparative Law, Belgrade

e-mail: j.rajic@iup.rs

LEGAL POSITION OF FIRST LINE EMPLOYEES DURING THE EMERGENCY DUE TO THE COVID-19 PANDEMIC IN SERBIA

Summary

The pandemic of Covid-19 has brought huge changes in all spheres of modern life. The Employment law was not an exception. On the contrary, the relations between employer and employees have become very important research subject. Although the „world has stopped“, employees who, due to the nature of their work, continued to do their job faced risks that had not been common before the virus appeared. Due to the disruption of the world economy and the introduction of a state of emergency in most countries, protected rights deviated from its standards. With the existence of this fact, even greater importance has to be attached to employees in the so-called first line and their legal position.

Keywords: pandemic, first line employees, medical workers, employment law.